

Είναι ιδιαίτερη τιμή και χαρά να σας καλοσωρίζω σήμερα στην εκδήλωση του ΔΣΑ με θέμα τα «Νομικά ζητήματα και [την] πολιτική διάσταση της συνταγματικής αναθεώρησης του 2019». Ο πρώτος επιστημονικός σύλλογος της χώρας δεν θα μπορούσε να είναι απών από τον δημόσιο διάλογο για την αναθεώρηση του Συντάγματος, ένα κορυφαίο γεγονός, που επικαθορίζει την έννομη τάξη και απασχολεί το σύνολο της νομικής κοινότητας. Ευχαριστώ θερμά τους εκλεκτούς εισηγητές, τους Καθηγητές Ευάγγελο Βενιζέλο, Κώστα Χρυσόγονο, Σπύρο Βλαχόπουλο και Χαράλαμπο Τσιλιώτη, τους Βουλευτές Κωνσταντίνο Τζαβάρα Μαριλίζα Ξενογιαννακοπούλου, Γιάννη Γκικόκα, τον εκπρόσωπο τύπου του ΚΙΝΑΛ, Παύλο Χρηστίδη, και τον τ. Αντιπρόεδρο του ΔΣΑ, Γιώργο Μπουλούκο, που μας τιμούν με τη συμμετοχή τους και θα μας προσφέρουν, με την πλούσια πείρα τους, μία πολυπρισματική θεώρηση -νομική και πολιτική- της πρόσφατης αναθεώρησης.

Η αναθεωρητική διαδικασία, ιδίως σε μια έννομη τάξη με **αυστηρό και τυπικό Σύνταγμα**, όπως η δική μας, συνιστά ύψιστη δικαιοπαραγωγική λειτουργία. Οι κανονιστικές επιλογές του αναθεωρητικού νομοθέτη θα αφήσουν το

αποτύπωμά τους και θα σφραγίσουν το νομικό μας πολιτισμό για πολλά χρόνια, επηρεάζοντας κατ' ανάγκη τόσο τις μελλοντικές επιλογές του κοινού νομοθέτη, όσο και τις λύσεις που θα δοθούν από τη νομολογία όταν κληθεί να τάμει συγκεκριμένες διαφορές που θα αχθούν ενώπιόν της.

Ο Αριστοτέλης στα *Πολιτικά* λέγει «**το δε σπουδαίαν είναι την πόλιν ουκέτι τύχης έργον, αλλά επιστήμης και προαιρέσεως**» (1332, α 32-33). Σε άλλο σημείο δε, ο μεγάλος Σταγειρίτης εξηγεί ότι **ο βίος της πόλεως ταυτίζεται με την Πολιτεία της, δηλ. το Σύνταγμά της.** («*Η γαρ Πολιτεία βίος τις εστί πόλεως*», 1295 b 1). Δεν υπάρχει νομίζω πιο πυκνή και εύστοχη υπόμνηση της σπουδαιότητας και της ιδιαίτερης προσοχής που πρέπει να περιβάλλει την αναθεωρητική διαδικασία, καθώς επηρεάζει, όσο τίποτε άλλο, τον συλλογικό μας βίο. Η ιδιαίτερη αυτή σημασία του Συντάγματος είναι που καθιστά την αναθεώρησή του *εν ταυτώ*, νομικό και πολιτικό γεγονός. Η σκέψη αυτή πρυτάνευσε κατά την επιλογή της σημερινής θεματικής, που επιδιώκει την ώσμωση αφ' ενός δικαίου και πολιτικής, αφ' ετέρου θεωρίας και πράξης, σχετικά με το νέο Σύνταγμα της χώρας.

Ως εκ του θεσμικού μου ρόλου θέλω να σταθώ ιδίως στα θέματα που αφορούν τη Δικαιοσύνη. Τα δύο σημαντικότερα

συνταγματικά διακυβεύματα, που αφορούν στην Δικαιοσύνη, είναι νομίζω ο δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων, ως θεσμικός μηχανισμός κατίσχυσης και επιβεβαίωσης του Συντάγματος εντός της έννομης τάξης, και η περιφρούρηση της ανεξαρτησίας της Δικαιοσύνης, ως θεμελιώδης συνιστώσα ορθής απονομής της.

Μετά την αποκρυστάλλωση της αναθεωρητικής διαδικασίας, σαφές είναι ότι **ο διάχυτος και παρεμπόπτων έλεγχος της συνταγματικότητας παραμένει σταθερό στοιχείο της συνταγματικής μας παράδοσης**. Θεωρώ ότι πρόκειται για σημαντικό κεκτημένο. Η σπουδαιότητα του εγγυητικού ρόλου της δικαιοσύνης αναδεικνύεται όταν ακόμα και το έσχατο δικαστήριο, οποιοδήποτε επαρχιακό ειρηνοδικείο, έχει την εξουσία και το καθήκον της μη εφαρμογής του αντισυνταγματικού νόμου. Από την άλλη πλευρά είμαι βέβαιος ότι θα ανοίξει ο σχετικός δημόσιος διάλογος για τις δυνητικές επιλογές του κοινού νομοθέτη εντός του υφιστάμενου συνταγματικού πλαισίου (όπως η προταθείσα δυνατότητα θεσμικών φορέων να ασκούν απευθείας προσφυγή κατά διατάξεων τυπικού νόμου, *επί αντισυνταγματικότητι, ενώπιον του αρμοδίου ανωτάτου δικαστηρίου*).

Σε ό,τι αφορά όμως τα θέματα ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης οφείλω να διαπιστώσω -όχι χωρίς κάποια θλίψη- ότι η αναθεώρηση του 2019 ήταν **μια ακόμα χαμένη ευκαιρία**. Φαίνεται ότι οι πολιτικές δυνάμεις του τόπου **δεν είχαν και δεν έχουν την τόλμη να θέσουν τον δάκτυλον επί τον τύπον των ήλων**.

Το θέμα είναι μείζον. Η σημασία της ανεξάρτητης δικαιοσύνης σήμερα είναι σήμερα ακόμη μεγαλύτερη, καθώς η παραδοσιακή τριμερής διάκριση των εξουσιών έχει πλέον υποχωρήσει υπό το βάρος μιας **θεσμικής ανισορροπίας** που εντοπίζεται στα εξής κρίσιμα σημεία:

- Πλήρης σύγχυση της εκτελεστικής και της νομοθετικής εξουσίας, καθώς αποτελεί επιβεβαιωμένη πολιτική πραγματικότητα το σύστημα της **«νομοθετούσας κυβέρνησης»** -κατ' αντίστροφη του γνωστού από την συνταγματική ιστορία συστήματος της **«Κυβερνώσης Βουλής»**-.
- Εξάρτηση της ανάδειξης των ηγεσιών των ανωτάτων δικαστηρίων της χώρας από την Κυβέρνηση.
- Δημιουργία ενός ετεροβαρούς σχήματος άσκησης της πολιτικής εξουσίας που ο **Αριστόβουλος Μάνεσης** αποκάλεσε εύστοχα **«πρωθυπουργοκεντρικό»**. Για να δανειστώ άλλωστε την προσφυσά διαπίστωση του Νίκου

Αλιβιζάτου ο Έλληνας Πρωθυπουργός είναι ίσως ισχυρότερος θεσμικά τον από τον Πρόεδρο των ΗΠΑ!

Οι παρατηρήσεις αυτές οδηγούν στο συμπέρασμα ότι μόνον η ανεξάρτητη Δικαιοσύνη -πιθανώς με την επικουρία των συνταγματικών ανεξαρτήτων αρχών- λειτουργεί ως **αποτελεσματικό θεσμικό ανάχωμα** απέναντι στις πιθανές εκτροπές της εκτελεστικής εξουσίας από την συνταγματική νομιμότητα.

Τον δημόσιο διάλογο μονοπώλησε το ζήτημα της **επιλογής ή μη των Προέδρων των Ανωτάτων Δικαστηρίων από την Κυβέρνηση** με έμφαση στο δικαιολογημένο αίτημα για απεξάρτηση της δικαιοσύνης από την πολιτική κηδεμονία.

Παρά την ευρύτατη σχετική δημόσια συζήτηση και το πάγιο αίτημα του νομικού κόσμου για αποκοπή του ομφάλιου λώρου μεταξύ δικαιοσύνης και εκτελεστικής εξουσίας, το πολιτικό σύστημα δεν μπόρεσε να χτίσει τις αναγκαίες συναινέσεις στο μείζον αυτό ζήτημα, και έτσι ένα αποτυχημένο σύστημα επιλογής της ηγεσίας της δικαιοσύνης θα διατηρηθεί και τα επόμενα (5 τουλάχιστον) χρόνια μέχρι την προσεχή αναθέωση. Η διαπιστωμένη μάλιστα παθογένεια του ισχύοντος συστήματος επιβεβαιώνεται διαρκώς, με πλέον πρόσφατη εκδήλωση, τα γεγονότα του περσινού καλοκαιριού,

οπότε και βιώσαμε εκ νέου τους τριγμούς που προκαλεί η πολιτική εξάρτηση της επιλογής της ηγεσίας της Δικαιοσύνης, αυτή τη φορά μάλιστα με θεσμική εμπλοκή και του ανώτατου πολιτειακού άρχοντα.

Η συζήτηση περί ανεξαρτησίας δεν εξαντλείται όμως στην επιλογή της ηγεσίας της Δικαιοσύνης. Θέλω εν συντομία να σταθώ στις ακόλουθες ιδίως παραμέτρους που νομίζω πως συνδέονται άρρηκτα με την ανεξαρτησία της, και οι οποίες - παρότι δεν συζητήθηκαν στην αναθεωρητική Βουλή- παραμένουν για εμάς ως δικηγορικό σώμα, **διαρκές θεσμικό ζητούμενο:**

1. Ξεκινώ με το ζήτημα της προαγωγικής εξέλιξης και του ελέγχου των δικαστών. Εν γνώσει του πιθανού αντιλόγου, τολμώ να διατυπώσω την θέση ότι η **αντικατάσταση του κριτηρίου της επετηρίδας με την προαγωγή κατ' αξίαν**, θα αναβαθμίσει και δεν θα υπονομεύσει το κύρος της Δικαιοσύνης. Στην κατεύθυνση αυτή πρέπει ρητώς να κατοχυρωθούν στο Σύνταγμα διαδικασίες αξιοκρατικής επιλογής κατά την εξέλιξη των δικαστών, οι οποίες θα αντικαταστήσουν το ισχύον σήμερα σύστημα της επετηρίδας το οποίο δεν ποιεί τιμή **στους πολλούς και άξιους δικαστικούς λειτουργούς, το έργο των οποίων πρέπει να επιδοκιμάζεται**

και να αναγνωρίζεται. Άλλωστε, η πλουσιότατη νομολογία σχετικά με την αρχή της αξιοκρατίας στις προαγωγές και τις πάσης φύσεως αξιολογικές κρίσεις στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα, δεν μπορεί να τυγχάνει επιλεκτικής, εξωστρεφούς μόνο εφαρμογής, και ουχί ενδοστρεφούς.

2. Για την ταυτότητα του νομικού λόγου χρειάζεται νομίζω ριζική αναθεώρηση ο τρόπος διεξαγωγής της **επιθεώρησης**, ώστε -με συγκεκριμένα και μετρήσιμα μεγέθη- να αξιολογείται η ορθότητα της δικανικής κρίσης, η ουσιαστική γνώση, η καλλιέργεια και το ήθος του δικαστικού λειτουργού, που αποτελούν και τη *λυδία λίθο* της πραγματικής ανεξαρτησίας της γνώμης του.

3. Κρίσιμη παράμετρος, συναφής με τα παραπάνω, είναι η σύνθεση και η ουσιαστική λειτουργία του **Ανωτάτου Δικαστικού Συμβουλίου**, που είναι αρμόδιο για τις προαγωγές, και εν γένει υπηρεσιακές μεταβολές των δικαστικών λειτουργών.

Είναι γνωστή η στάση της ΕΔΕ που δια των συλλογικών της οργάνων τάχθηκε *κατά της έκφρασης γνώμης από τους Δικηγορικούς Συλλόγους ενώπιον του Α.Δ.Σ. για την υπηρεσιακή κατάσταση Δικαστικών Λειτουργών.*

Ο αντίλογος του δικηγορικού σώματος έχει **θεσμικά και όχι συντεχνιακά χαρακτηριστικά**. Οι δικηγόροι εκ του νόμου είναι **συλλειτουργοί της δικαιοσύνης**. Η θέση τους είναι **θεμελιώδης, ισότιμη, ανεξάρτητη και αναγκαία για την απονομή της**. (άρθρο 2 ΚωδΔικ). Στους Δικηγορικούς Συλλόγους, -που είναι θεσμικοί σύμβουλοι της Πολιτείας- ανήκει **η διασφάλιση της λειτουργίας μίας ανεξάρτητης δικαιοσύνης, η οποία απονέμεται πάντοτε στο όνομα του ελληνικού λαού καθώς και η διατύπωση κρίσεων και προτάσεων για τη βελτίωση της λειτουργίας και της απονομής της δικαιοσύνης** (άρθρο 90 περ. β' και στ' ΚωδΔικ).

Οι διατάξεις αυτές του Κώδικα δεν αποτελούν ευχολόγιο. Είναι δεσμευτικοί κανόνες δικαίου, που έχουν **ευθεία συνταγματική αναγωγή**, καθώς συναρτώνται με το δικαίωμα πρόσβασης στην Δικαιοσύνη (άρθρου 8 Συντ.), το δικαίωμα δικαστικής προστασίας (άρθρο 20 παρ. 1 Συντ.), αλλά και την αρχή του κράτους δικαίου (άρθρο 25 Συντ.), τα οποία υποστασιοποιούνται μέσω του δικηγορικού λειτουργήματος. Χωρίς δικηγόρους και δικηγορικούς συλλόγους δεν υπάρχει ούτε αποτελεσματική πρόσβαση στη δικαιοσύνη, ούτε δικαστική προστασία, ούτε κράτος δικαίου. Έπεται ότι οι προαναφερθέντες κανόνες πρέπει να γίνονται σεβαστοί από όλους, και πρωτίστως από τους ίδιους τους δικαστές, που

αποτελούν εκ της θεσμικής τους ιδιότητας εγγυητές της έννομης τάξεως.

Με τις διατάξεις αυτές συμπλέει καταδήλως η διατύπωση γνώμης από τους Δικηγορικούς Συλλόγους για την υπηρεσιακή κατάσταση των δικαστικών λειτουργών, ιδίως στις προαγωγές και την αξιολόγηση.

4. Το τελευταίο θέμα που θέλω να θέσω είναι η οριοθέτηση της κανονιστικής εμβέλειας του αυτοδιοίκητου των δικαστηρίων. Σε μια χώρα που ταλανίζεται από αδικαιολόγητες καθυστερήσεις στην απονομή της δικαιοσύνης, και έχει πολλαπλώς καταδικαστεί στο Στρασβούργο για την βραδεία απονομή της, ο καθορισμός του αριθμού των δικαζομένων υποθέσεων δεν μπορεί να εμπίπτει στο αυτοδιοίκητο *δίκην δικαστικής προνομίας*. Πρέπει να καταστεί σαφές ότι είναι έργο του κοινού νομοθέτη να αποφασίσει σχετικά, με την συνήθη νομοπαραγωγική διαδικασία. Δεν μπορεί να αποφασίζει κάθε δικαστικός σχηματισμός μόνος του τον αριθμό των εκδικαζομένων υποθέσεων ανά τμήμα, ανά διαδικασία και ανά δικαστή. Σε περίπτωση που καταλείπεται ερμηνευτική αμφιβολία σχετικά με την οριοθέτηση του αυτοδιοίκητου και της εξουσίας του κοινού νομοθέτη, το ζήτημα πρέπει να τάμει ο συνταγματικός νομοθέτης, ώστε όλοι να αναλάβουν τις θεσμικές ευθύνες που τους αναλογούν.

Ο αναθεωρητικός νομοθέτης ασχολήθηκε με άλλα ζητήματα, και σε πολλές περιπτώσεις ορθώς, όπως π.χ. στην περίπτωση της επιμήκυνσης της παραγραφής επί υπουργικών ποινικών αδικημάτων ή την περίπτωση του περιορισμού του ακαταδίωκτου των βουλευτών, αίροντας και στις δύο περιπτώσεις, μια μακρά συνταγματική στρέβλωση, για την οποία και το δικηγορικό σώμα είχε δημόσια τοποθετηθεί. Πλην όμως, δεν έλαβε καμία πρόνοια για τα μείζονα διακυβεύματα της δικαιοσύνης στα οποία αναφέρθηκα.

Εμείς, θεωρούμε θεσμική μας υποχρέωση να θέτουμε τα ζητήματα αυτά με σταθερότητα και αποφασιστικότητα στο δημόσιο διάλογο. Διότι οι παραπάνω θέσεις συγκροτούν κατά τη γνώμη μας τον βασικό μεταρρυθμιστικό άξονα που έχει ανάγκη ο χώρος της δικαιοσύνης: **Όστε το δικαστικό σύστημα να πάψει να είναι κλειστό, αυτοποιητικό, αυτοαναφορικό. Να πάψει να βρίσκεται στη φορμόλη του κοινωνικού γίγνεσθαι. Αν επιτρέπαμε κάτι τέτοιο να συμβεί θα επρόκειτο για δικαιοκρατική και δημοκρατική έκπτωση. Με συνταγματικούς όρους θα επρόκειτο για παραβίαση της μη υποκείμενης σε αναθεώρηση διάταξης του άρθρου 1 παρ. 3 Συντ. που ορίζει ότι όλες οι εξουσίες, άρα και η δικαστική, πηγάζουν από τον λαό. Αυτό σημαίνει ότι και η δικαστική εξουσία πρέπει να**

υπόκειται στον κοινωνικό δημοκρατικό έλεγχο, πάντοτε βεβαίως καθ' ον τρόπον ορίζει το Σύνταγμα. Στον δημοκρατικά νομιμοποιημένο αναθεωρητικό νομοθέτη απόκειται εν τέλει, να καθορίσει τα μέσα πραγμάτωσης του παραπάνω σκοπού χωρίς σε καμία περίπτωση να φαλκιδεύεται η δικαστική ανεξαρτησία.

Εκείνο που είναι βέβαιο είναι ότι η συλλήβδην και εκ προοιμίου αποκήρυξη οποιουδήποτε μηχανισμού εξωτερικού ελέγχου και λογοδοσίας και οποιασδήποτε διάδρασης με τους συλλειτουργούς της δικαιοσύνης, δικηγόρους, καθιστά εν τέλει την ίδια την δικαιοσύνη φτωχότερη.

Το δικηγορικό σώμα, που έχει ταχθεί να διαφυλάττει το κράτος δικαίου και την έννομη τάξη, έχει ιστορία αγώνων απέναντι σε όσους προσπάθησαν να τραυματίσουν τη Δικαιοσύνη. Υπενθυμίζουμε σταθερά προς κάθε κατεύθυνση ότι οφείλουμε να είμαστε, και θα είμαστε, συνεπείς απέναντι στην ιστορία και τους αγώνες του δικηγορικού σώματος.

«Ο νομικός δεν μπορεί να είναι μόνο μύστης του δικαίου. Είναι μοιραίως και στρατιώτης αυτού. Το δίκαιο μάλιστα της Πολιτείας χάνει την αξία του εάν ο νομικός δεν το εγκολπωθεί με τη διάθεση να αγωνίζεται υπέρ αυτού». Τα λόγια αυτά του

μεγάλου συνταγματολόγου **Αλέξανδρου Σβώλου** αποτυπώνουν με εμβληματικό τρόπο το μείζον σημείο τομής της δράσης όλων όσων διακονούμε το δίκαιο είτε ως δικηγόροι, είτε ως δικαστές, είτε ως πανεπιστημιακοί δάσκαλοι, και αυτό δεν είναι άλλο από τον κοινό μας αγώνα για την δικαιοσύνη, ένας αγώνας στον οποίο συστρατεύομαστε με αυταπάρνηση όλοι.

Σας ευχαριστώ θερμά.